

СТАНДАРТЫЗАВАНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў ДРАМАТУРГІЧНЫХ ТВОРАХ А. МАКАЁНКА

А. М. Шубадзёрава

(Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”,
кафедра агульнага і славянскага мовазнаўства)

Аб’ектам навуковага аналізу сталі стандартызаваныя канструкцыі ў творах вядомага беларускага драматурга А. Макаёнка. Да ліку такіх адзінак былі аднесены канцылярызмы, моўныя клішэ і штампы.

Стандартызаванымі лічацца канструкцыі, якія ў пэўнай меры маюць устойлівую сінтаксічную і лексічную будову. Да іх ліку адносяць канцылярызмы, моўныя клішэ і штампы, састаўныя тэрміны, формулы справавога стылю, універсальныя словы і інш. “У лінгвістычнай літаратуры адсутнічае адзінства ў вызначэнні гэтых паняццяў і іх ацэнцы. Нярэдка яны ўспрымаюцца як тоесныя, незалежна ад сферы выкарыстання гэтых сродкаў маўлення” [1, с. 104].

Некаторыя стандартызаваныя канструкцыі (моўныя клішэ і штампы) збліжаюцца з фразеалагізмамі. Даследчыкі звяртаюць увагу на тое, што агульнымі ўласцівасцямі гэтых адзінак з’яўляюцца ўстойлівасць і ўзнаўляльнасць, таму мяжа паміж імі вельмі рухомая. Аднак, нягледзячы на падабенства, стандартызаваныя канструкцыі неабходна адрозніваць ад фразеалагічных адзінак. Фразеалагізмы, як правіла, маюць пераноснае значэнне, ацэньваюць з’яву, дзеянне, прадмет на аснове падабенства з іншымі з’явамі, прадметамі, дзеяннямі ці спосабам пераносу пэўных падобных якасцей і ўласцівасцей, служаць для павышэння вобразнасці і эмацыйнасці маўлення. Стандартызаваныя ж адзінкі – гэта сінтаксічна і лексічна ўстойлівыя канструкцыі, фразы-стандарты, якія ўжываюцца ў залежнасці ад сітуацыі і стылю маўлення ў пэўнай сферы камунікацыі.

Няма адзінага падыходу пры апісанні лінгвістычнай сутнасці канцылярызмаў. Канцылярызмы разглядаюцца і як словы або звароты, спецыфічныя для рознага роду справаводчай перапіскі і дакументацыі, і як адзінкі, якія маюць афіцыйна-справавую афарбоўку і ўжываюцца ў стылістычна чужым для іх кантэксце, пераважна ў гутарковыя стылі і стылі мастацкай літаратуры.

Цяжкасці ўзнікаюць пры размежаванні такіх моўных канструкцый, як клішэ і штампы, якім уласцівыя агульныя прыметы: 1) устойлівасць, 2) узнаўляльнасць, 3) шматкампанентнасць.

Нягледзячы на агульнасць прыкмет, клішэ і штампы трэба размяжоўваць. Даследчыкі вылучаюць наступныя дыферэнцыяльныя прыметы:

1) функцыянальная. Для клішэ характэрна інфармацыйная функцыя, але яны могуць выконваць і іншыя (экспрэсіўную, эмацыйную), штампы выкарыстоўваюцца для выражэння эмоцый, ацэнкі (экспрэсіўная функцыя).

2) семантычная. Клішэ з’яўляюцца адзінкамі, якія лаканічна, дакладна, адназначна перадаюць думку, не могуць быць заменены іншымі моўнымі элементамі. Штампы ўключаюцца ў маўленне як экспрэсіўныя сінонімы вядомых назваў, зацямняюць сэнс выказвання, не валодаюць камунікацыйнай функцыяй.

3) прагматычная. Клішэ выкарыстоўваюцца ў маўленні матывавана, маюць станоўчы эффект. Штампы ўспрымаюцца негатыўна, бо маюць аднатыпную будову і невыразную семантыку.

Многія даследчыкі звяртаюць увагу на хісткасць і няпэўнасць межаў паміж паняццямі штамп і клішэ. “Часам нават адны і тыя ж (або вельмі блізкія па структуры) рэгулярна ўжывальныя ўстойлівыя формулы адны даследчыкі адносяць да штампаву, называючы іх “казённымі зваротамі”, а другія – да стандартызаваных адзінак, якія выконваюць пэўныя камунікатыўныя функцыі ў тэксце” [1, с. 105].

Стандартызаваня канструкцыі ўжываюцца ў розных стылях беларускай літаратурнай мовы, у тым ліку і мастацкім. Не выключэннем з’яўляецца і мова драматургічных твораў А. Макаёнка, асабліва тых п’есаў, якія маюць тэндэнцыю да аналітычнага роздуму, праблемнасці, філасофіі, інтэлектуалізацыі (“Таблетка пад язык”, “Зацоканы апостал”, “Лявоніха на арбіце” і інш.)

Улічваючы фактычны матэрыял, выбраны з драматургічных твораў А. Макаёнка, а таксама вопыт папярэдніх даследаванняў, звязаных з класіфікацыяй стандартызаваных адзінак, можна вылучыць наступныя структурныя тыпы гэтых канструкцый.

1. Стандартызаваня прэдыкатыўныя адзінкі: [Тата:]. *Гэта не паскудзь, а твор мастацтва. Гэта работа аднаго з лепшых афрыканскіх рэзчыкаў на дрэву. Нават у Афрыку пранік сучасны стыль, нават там разумеюць, а цябе... Цывілізацыя прайшла міма цябе* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.); [Максім:] *От пайшла цяпер маладзёж! Што хачу, тое і варачу. Поўная свабода. Ну праўда, мой – не промах, не дурань...* (А. Макаёнак. Лявоніха на арбіце.) Абедзве выдзеленыя клішаваныя канструкцыі – двухсастаўныя поўныя развітыя сказы, выказнікі ў якіх выражаны дзеясловамі абвеснага ладу.

Сустрэкаюцца ў п’есах А. Макаёнка стандартызаваня прэдыкатыўныя адзінкі, у якіх дзейнік і выказнік выражаюцца аднолькавымі часцінамі мовы: [Сын:]. *Мама! За што ты! Я ж нічога не зразумеў. Мама! Я і зараз нічога не разумею. Мама! Давай лепей памірымся. А? Ну? Клянуся богам, мама, найлепшае вырашэнне канфлікту – мір! Мама! Ну? Мір? Мір?* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.)

Акрамя ўстойлівых двухсастаўных поўных прэдыкатыўных адзінак, драматург выкарыстоўвае няпоўныя клішаваныя канструкцыі: *Ну, што ж, сястра! На свежае наветра! Там вольны дух! Там свабода!* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.); [Сын:]. *Пагадненне падпісана! (Мама.) Ясна? А то – «нічога не разумееш». У мяне за плячыма гістарычны вопыт. (Паказвае на кнігі.)* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.). У прыведзеных тэкставых урыўках выдзеленыя сказы маюць падобную структуру: яны складаюцца з дзейніка (з залежнымі словамі і без іх) і акалічнасцей з саставу выказніка (у *мяне за плячыма, там*), што дае падставы класіфікаваць гэтыя сказы як няпоўныя двухсастаўныя.

Устойлівыя прэдыкатыўныя адзінкі, ужытыя ў драматургічных творах пісьменніка, могуць мець адзін граматычны цэнтр, найчасцей дзеяслова-выказніка з залежнымі ад яго даданымі членамі сказа: [Тата:]. *(катэгарычна, важна). Малыш будзе свабодны! Рукі прэч ад малыша! Няхай жыўе малыш* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.).

2. Стандартызаваня словазлучэнні:

а) дзеяслоўныя. У п’есах А. Макаёнка сустракаюцца беспрыназоўнікавыя і прыназоўнікавыя дзеяслоўныя словазлучэнні. Параўн.: [Сын:]. *Я? Ну, не. Я толькі падумаў: ну, чорт вазьмі, чаго б ні каштавала, а даб’юся таго, каб раздаваць партфелі. І не каму – небудзь, а міністрам* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.) і [Сын:]. *(нібы ўспамінае). Дзе я вырас?.. Вырас я, мама, якраз на мяжы, якраз у свежай баразне паміж мінулым і будучым. Плуг гісторыі хутка заарэ гэтую баразну. Але я, мама, яшчэ не вырас. Я толькі пасеяны. Я яшчэ расту. Я вырасту! Расту ў атмасферы вашых буйных скандалаў і дробных інтарэсаў* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.).

б) іменныя. Найчасцей у стандартызаваных іменных словазлучэннях у ролі галоўнага слова выступае назоўнік: [Мама] *Я табе дам «свабода»! Глядзі, не задзірайся ні з кім.* [Сын:]. *(уздыхнуў). Свабода ў рамках законнасці* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.). У драматургічных творах А. Макаёнка ўстойлівыя іменныя словазлучэнні маюць розныя сэнсавыя адносіны паміж кампанентамі: а) атрыбутыўныя: [Сын:]. *Мама! Слёзы тут не памогучь! Тут трэба эканамічныя санкцыі* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.), б) аб’ектныя: [Сын:]. *Зноў абмежаванне свабоды асобы* (А. Макаёнак. Зацоканы апостал.).

Наўмыснае выкарыстанне стандартызаваных канструкцый у п’есах А. Макаёнка з’яўляецца важным стылістычным прыёмам, служыць як сродак стварэння камічнага эфекту і маўленчай характарыстыкі персанажаў.

Літаратура

1. Кулеш, Г. І. Першая спроба стварэння юрыдычных клішэ / Г. І. Кулеш // Весці НАН Беларусі. Серыя, Гуманітарных навук. – 2011. – № 1. – С. 104–113.